

Кінашук А. В.,

доктор філософії, старший викладач кафедри іноземних мов
 Національного університету водного господарства та природокористування
<https://orcid.org/0000-0002-5675-240X>

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ЗІСТАВЛЕННЯ КОМПАРАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ СПОРІДНЕНИХ ТА НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ

Анотація. У статті представлено огляд основних та сучасних тенденцій зіставного мовознавства у руслі провадження контрастивних розвідок з метою виявлення спільних та відмінних рис у споріднених та неспоріднених мовах. У розвідці описано стан справ у галузі вітчизняних та закордонних порівняльних досліджень на предмет дослідження різних лексико-семантичних груп на матеріалі української, польської, англійської, німецької та інших мов з метою пошуку їхньої лексико-семантичної, концептуальної, актантно-предикатної, синтаксичної тощо унікальності. Проаналізовано та схарактеризовано поняття параметра зіставлення. Вивчено теоретичне підґрунтя порівняльно-історичного, зіставного та типологічного методів із подальшим виокремленням специфічних рис для кожного з названих. Представлено поняття про мову-еталон та особливості його застосування у зіставних дослідженнях, а також звернено увагу на недоліки такого підходу. Досліджено поняття *tertium comparationis* та його місце у сучасному зіставному мовознавстві і перекладознавстві. Продемонстровано прикладний аспект *tertium comparationis* на матеріалі різних мовних досліджень з метою визначення окремих лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень в українській та англійській мовах. Представлено основні параметри зіставлення для власного семантико-когнітивного та семантико-функційного зіставного дослідження ірраціональної лексики, що позначає нелогічний, ґрунтований на інтуїції та внутрішньому чутті сприйняття світу людиною на матеріалі української, англійської та німецької мов. Визначено перспективи подальшого дослідження у межах більш детального зіставного концептологічного аналізу раціональної лексики на позначення раціонального, базованого на розумі способі світосприйняття в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Ключові слова: семантичний клас, зіставний аналіз, мова-еталон, параметри зіставлення, *tertium comparationis*, зіставне мовознавство, споріднені мови, неспоріднені мови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі мовознавчого поступу обсяги контрастивних розвідок лише набирають оберті, що зумовлено надзвичайним запитом суспільства на високий рівень знання декількох іноземних мов: споріднених, а чи неспоріднених. Помічними у цьому завданні стають результати зіставних досліджень, де представлені подібності та відмінності на всіх рівнях мовної структури: від фонологічного, морфологічного, синтаксичного аж до лексико-семантичного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання виявлення спільних та несхожих конститутивних властивостей у різних мовах у своїх розвідках зверталися Н. Лебедева, Г. Бевзо, Г. Малінська, досліджуючи порівняльну лексикологію української та англійської мов на предмет формування лексико-семантичних груп та особливостей номінації явищ дійсності, що відображають характерні ознаки картини світу того народу, мову якого вивчають; А. Сітко, Е. Дьорнер, вивчаючи структуру односкладного речення в англійській та українській мовах; І. Велигорський, описуючи німецько-українські мовні взаємини на історичному тлі германських впливів та готичних запозичень в українській мові; О. Кирпун, розглядаючи способи та засоби німецького та українського словотворення; В. Антоненко, О. Павличко, здійснюючи порівняльний аналіз фразеологічних одиниць німецької та української мов; І. Гольтер, характеризує міжмовні порівняння польської та української мов у межах лінгводидактики; Н. Магас, презентуючи українсько-польські синтаксичні паралелі у сучасних мовознавчих дослідженнях та ін. Предметом аналізу зіставних досліджень були і специфічні семантичні класи слів: освітня терміносистема в українській та англійській мовах (Л. Кнодель), перцептивна лексика в українській, польській та англійській мовах (О. Деменчук), ірраціональна лексика в англійській, німецькій та українській мовах (А. Кінашук), дієслова соціальної взаємодії в українській та англійській мовах (Т. Вдовенко), дієслова гностичного психічного стану в українській, німецькій та англійській мовах (О. Коренькова), іменники на позначення добра в українській та англійській мовах (Г. Онищак) та ін. Названі зіставні дослідження специфічних класів слів ставили за мету представити їх лексико-семантичну, концептуальну, актантно-предикатну, синтаксичну тощо унікальність у кожній із порівнюваних мов, засвідчуючи при цьому наявність значного матеріалу для наступних розвідок та обумовлюючи виокремлення параметрів зіставлення мовного матеріалу.

Постановка завдання. Мета розвідки – схарактеризувати основні параметри зіставлення компаративного дослідження на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких завдань:

- з'ясувати поняття параметра зіставлення у сучасному мовознавстві;
- виокремити основні параметри зіставлення у компаративному дослідженні;
- схарактеризувати специфіку процедури порівняння матеріалу споріднених та неспоріднених мов;

• визначити перспективи подальших компаративних досліджень на базі різноструктурних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під параметром розуміють «величину, що входить у математичну формулу і зберігає своє постійне значення лише за цих умов»: *Функції кількох змінних можуть бути також виражені параметрично.. Щоб задати.. такі функції, необхідні два параметри* [1] або ж «величину, властиву якому-небудь предметові, пристрою, явищу»: *Починаючи з 1945 р., на нових ТЕЦ.. установлюють лише турбіни високих параметрів* [1]. У мовознавстві параметр тлумачимо як певну властивість або стан досліджуваного феномена, що слугує сталою характеристикою та опираючись на яку у процесі аналізу можна порівнювати два і більше мовознавчих явищ з метою розрізнення змінних та усталених особливостей, притаманних не лише досліджуваному явищу, а й мові, якій те чи те явище належить.

Здатність до порівняння виокремлених параметрів можлива лише у процесі мислення, позаяк порівняння іменують одним із видів найбільш важливих мисленнєвих операцій серед аналізу, синтезу та абстрагування [2]. У словникові української мови поняття «порівняння» трактують як процес, упродовж якого «вимірюючи, розглядаючи, досліджуючи і т. ін. які-небудь однорідні предмети, явища тощо, виявляють в них однакові риси або відмінності, переваги або недоліки і т. ін.»: *Порівнюючи життя панів та мужиків, він глибоко пересвідчився, що бог не дав долі мужикам, що для мужиків нема щастя на землі* [1]. «Порівнювати» також означає «визнавати подібним до кого-, чого-небудь, встановлювати схожість з кимсь, чимсь, прирівнювати»: *Поет [І. Франко] порівнював себе з муляром, що кладе цеглини до стін нової будови* [1]. У мовознавстві ж поняття «порівняння» тлумачать як загальнонауковий метод, який уможливує виявлення спільних та відмінних рис явищ, які досліджують, а також є основою для порівняльно-історичного, зіставного та типологічного методів [3], де останні відзначаємо як ключові у зіставному, типологічному мовознавстві, а також перекладознавстві. Кожному з методів характерний власний набір тих чи тих параметрів зіставлення залежно від специфіки компаративного дослідження. При цьому поняття порівняльно-історичного й зіставного методів відрізняють, позаяк порівняльно-історичний метод зосереджує свою увагу на виявленні тотожностей та розбіжностей у певних мовних явищах споріднених мов (помічними тут стають прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкції, хронологізації, культурно-історичної інтерпретації та ін.), а зіставний і типологічний методи спрямовані на ідентифікацію специфічних ознак певної мови незалежно від її спорідненості чи типологічної приналежності. Важливими у процесі такого порівняння стають прийоми мовного зіставлення (основою зіставлення є досліджувана мова), ознакового зіставлення (основою зіставлення є досліджуване мовне явище), зіставної інтерпретації (основою зіставлення є результати опису). Типологічний метод, у свою чергу, диференціює споріднені та неспоріднені мови незалежно від їхньої близькості, а залежно від їх структурних, граматичних, лексичних та функціональних особливостей. Параметрами у такому зіставленні можуть слугувати окремі мовні явища, що притаманні більшості мов (певна лексична чи синтаксична сполучуваність, синонімічні, антоні-

мічні, гіпонімічні та гіперонімічні, предикатно-актантні тощо зв'язки, метафоричність, концептуальність та ін.). У типологічних розвідках параметром зіставлення може стати і мова-еталон, на основі якої здійснюється порівняння і яку трактують як теоретичну, універсальну мову-систему, що й слугує стандартом порівняння та опису, позаяк має певні універсальні категорії (причиновість, часова категорія, модальність тощо). Мову-еталон також називають основою порівняння, не є жодною із реальних мовних систем, а представлена як ідеальний зразок, до складу якого входять усі ті мовні особливості, які досліджують. Однак науковці відзначають недосконалість таких порівняльних розвідок, позаяк зіставлення з мовою-еталоном є умовним і завжди дає дещо відносні результати. Якщо як мову-еталон розглянути рідну мову, то дослідження засвідчить деяку однокітність висновків, позаяк спільні та відмінні риси будуть виявлені лише в проєкції на одну мову, а не на дві.

Аби провадити зіставний аналіз більш якісно, науковці послуговуються поняттям *tertium comparationis* (інколи так називають й мову-еталон), яке позначає одну чи декілька ознак, які стають основою порівняння. До прикладу, Н. Іваницька обґрунтовує важливість категорії «процесуальність» як *tertium comparationis* під час встановлення лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень між дієслівними системами української та англійської мов [4]. Н. Романюк у своїй розвідці переконує, що для зіставлення англійських та українських клішованих одиниць можна використовувати як *tertium comparationis* когнітивну систему, до головних характеристик якої належать інваріантність, абстрактна назва якої-небудь одиниці, сутність, результат узагальнення об'єктивних властивостей конкретних одиниць мов, що вивчаються [5]. А ось Н. Леміш презентує *tertium comparationis* як вертеральний синтаксичний концепт [6] та ін.

Крім того, допоміжним у зіставному аналізі стає аналіз словникових дефініцій лексем досліджуваних мов за тлумачними, етимологічними, синонімічними, антонімічними тощо словниками. Виокремлення певних компонентів у знайдених дефініціях та їх інтерпретація також можуть допомогти у пошуку власного *tertium comparationis*, а надто це має значення у роботі з перекладознавчими розвідками, позаяк безпосереднє порівняння мовних одиниць вихідної мови та еквівалентів у мові перекладу без врахування цілісності оригіналу та контексту не видається цілком якісним підходом. Н. Борисенко вважає, що в порівнянні різних культур виявляються смисли, які об'єктивовані в культурних кодах – словах, символах, ідеологемах, міфологемах, знаках тощо [3, с. 27]. А *tertium comparationis* може стати тим помічним інструментом на шляху до визначення основних параметрів зіставлення, а значить – і до пошуку спільного та відмінного у кожній з культур, яка представлена тієї чи тієї мовою.

У власному дослідженні на предмет виокремлення тотожностей та розбіжностей в ірраціональному (інтуїтивному, некерованому логікою) світосприйнятті світу українцями, англійцями та німцями зіставлення корпусного матеріалу відповідних мов було здійснено за такими параметрами, як-от: структура концепту (образний компонент, інформаційний зміст, інтерпретаційне поле), лексико-семантична

група (кількість, частиномовна приналежність, спільність родових значень), дериваційне поле (способи словотвору іменників, прикметників, дієслів, прислівників, семантика словотвірних афіксів), гіпо-гіперонімічні відношення (гіпероніми, гіпоніми, співгіпоніми для іменників, прикметників, дієслів та прислівників), синонімічні відношення (синоніми для іменників, прикметників, дієслів та прислівників, тотожність та подібність значень), концептуальні метафори (кількість, спільність ідей, покладених в основу метафори), образ-схематичні моделі (кількість образ-схем, спільність понять, покладених в основу образ-схем), моделі семантичної деривації (реалізація семантичних переходів), предикатно-актантні моделі (тематичні групи предикатів, актантів та специфікаторів) [7, с. 89].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, параметри зіставлення компаративного дослідження тлумачимо як набір визначених ознак, на основі яких буде здійснюватися порівняння двох та більше споріднених або неспоріднених мов. Кількість та специфіка таких параметрів залежить від мети та матеріалу мовного дослідження. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виокремленні основних параметрів зіставлення для концептологічної характеристики раціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Література:

- Словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/porivnjuvat> (дата звернення 30.01.2025).
- Семенова А. В., Гурін Р. С., Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 319 с.
- Борисенко Н. Методика проведення наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ. 2024. 74 с.
- Іваницька Н. Б. Tertium Comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем. *Мовознавство*. № 1. 2009. С. 46-59.
- Романюк Н. Tertium Comparationis при зіставленні англійських та українських мовних клішованих одиниць. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22825/1/2016-78-82.pdf> (дата звернення 30.01.2025).
- Леміш Н. Є. Синтаксичний концепт як tertium comparationis при встановленні типології структур каузального комплексу (на матеріалі нідерландської та української мов). *Вісник КНЛУ. Серія: Філологія*. Том 17. № 1. 2014. С. 107–114.
- Кінашук А. Семантичні моделі ірраціональної лексики в англійській, німецькій та українській мовах : дис. ... д-ра філософії : 035. Вінниця, 2022. 436 с.
- Аліменко О. С. Tertium Comparationis при зіставленні письмових систем неспоріднених мов (на матеріалі української та корейської). URL: <https://zbruc.eu/node/76791> (дата звернення 30.01.2025).
- Гольтер І. Міжмовні порівняння польської та української мов: лінгводидактичний аспект. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки*. Мовознавство. № 7, 2017. С. 44–47.
- Григоренко Н. Семантика українських та англійських дієслів соціальної взаємодії. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Випуск 187. С. 32–37.
- Данилова З. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні. *Мова і культура*. Випуск 15, Т. 1, 2012. С. 22–28.
- Деменчук О. Динамічні семантичні моделі перцептивної лексики в українській, польській та англійській мовах: зіставний аспект : дис. ... д.філол.н. : 10.02.17. К., 2015. 523 с.
- Дьорнер Е., Сітко А. Порівняльна характеристика односкладного речення в англійській та українській мовах. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, № 11. 2021. С. 369–371.
- Кардашук О. Семантичне поле «ФОРМА» (на матеріалі прикметників сучасної української мови). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2174/1/06kovspf.pdf> (дата звернення 30.01.2025).
- Кирпун О. Порівняльна типологія німецької і української мов (словотворення). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1975/1/04kofnum.pdf> (дата звернення 30.01.2025).
- Кнодель Л. Освітня лексика в англійській та українській мовах : монографія. К.: 2019. 155 с.
- Коренькова О. Лексико-семантична класифікація дієслів гностичного психічного стану в українській, німецькій та англійській мовах. *Studia Linguistica*, Випуск 13, 2018. С. 123–133.
- Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx>.
- Лебедева Н.А., Бевзо Г.А., Малінська Г.Д. Порівняльна лексикологія української та англійської мов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72), № 2, Ч. 2. 2022. С. 45–52.
- Магас Н. Українсько-польські синтаксичні паралелі у сучасних мовознавчих дослідженнях. URL: https://www.researchgate.net/publication/357590459_Ukrainsko-polski_sintaksicni_paraleli_u_sucasnih_movoznavcih_doslidzennah (дата звернення 30.01.2025).
- Маркова Т., Домрачева І. Лексико-семантична і тематична групи: принципи розмежування. URL: <file:///C:/Users/uzer/Downloads/6164-Текст%20статті-12378-1-10-2018> (дата звернення 30.01.2025).
- Онищак Г. Семантична структура іменників на позначення добра в українській та англійській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Випуск 37, 2019. С. 18–29.
- British National Corpus. URL: <https://corpus.byu.edu/bnc/> (date of application 10.10.2025).
- Digitales Wörterbucher der Deutschen Sprache. URL: <https://www.dwds.de/&corpus=kern> (Datum der Antragstellung: 10.10.2025).
- The Oxford English Dictionary. URL: (date of application 10.10.2025).

Kinashchuk A. Main comparison parameters of comparative research based on material of related and unrelated languages

Summary. The article presents an overview of the main and modern trends in comparative linguistics in the direction of conducting contrastive research in order to identify common and distinctive features in related and unrelated languages. The state of affairs in the field of Ukrainian and foreign comparative research on the subject of studying various lexical and semantic groups on the material of the Ukrainian, Polish, English, German and other languages in order to find their lexical, semantic, conceptual, actant, predicate, syntactic, etc. uniqueness is described. The study analyzes and characterizes the concept of comparison parameter. The theoretical basis of the comparative and historical, comparative and typological methods is studied with the further isolation of specific features for each of the named ones. The author presents concept of the reference language and the features of its application in comparative research, and attention is also drawn to the shortcomings of such an approach. The paper investigates the concept of tertium comparationis and its place in modern comparative linguistics and translation studies. The applied aspect of tertium comparationis is demonstrated on the material of various linguistic studies in order to determine individual lexical, semantic and formal, syntactic correlations in the Ukrainian and English languages. The main parameters of comparison

are presented for one's own semantic, cognitive, semantic and functional comparative study of irrational vocabulary, which denotes an illogical, intuition-based and inner sense-based way of perceiving the world by a person on the material of the Ukrainian, English and German languages. The prospects for further research are determined within the framework of a more detailed comparative conceptual analysis of rational vocabulary to denote a rational, mind-based way of perceiving the world in the Ukrainian, English and German languages in a comparative aspect.

Key words: semantic class, comparative analysis, standard language, comparison parameters, tertium comparationis, comparative linguistics, related languages, unrelated languages.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 04.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025